

Izvorni znanstveni rad
UDK 352(497.5-37)
32:316(497.5)(049.5)
Primljeno: 28. lipnja 2010.

Razvijenost građanstva u jadranskim regijama

ZORAN RADMAN*

Sažetak

U članku se analizira razvijenost građanstva na području jadranskih regija, odnosno odabranih gradova. Za analizu građanstva iz liberalne i komunitarne koncepcije i na njima utemeljenih teorija racionalnog izbora i strukturalnih teorija izvedeni su različiti modeli građanstva: model kognitivnog angažmana, model općih poticaja, model građanskog voluntarizma i model socijalnog kapitala. Iz različitih modela operacionalizirane su varijable koje su mjerene putem anketnog upitnika na slučajnom stratificiranom uzorku od 1127 ispitanika. Rezultati deskriptivne analize varijabli modela građanstva govore nam o različitoj distribuciji ispitivanih varijabli, što upozorava na kompleksnost mjerenja građanstva. Distribucija rezultata pokazuje više ili manje očekivane frekvencije pojedinih pokazatelja, bez ekstremnih odstupanja. Diskriminacijska analiza nam je pokazala da se do 9% ukupnog varijabiliteta među skupinama ispitanika različitih regija može pripisati skupovima ispitivanih varijabli različitih modela građanstva. Takav varijabilitet između regija je očekivan, jer se radi o vrlo sličnom kulturnom naslijeđu sa zajedničkom poviješću, sličnom političkom i društvenom kontekstu. Međutim, utvrđene razlike među regijama u odnosu na varijable modela građanstva, iako nisu velike, mogu se pripisati nekim specifičnostima razmatranih područja. Rezultati pokazuju da je razlikovanje ispitanika više uvjetovano življenjem u pojedinom gradu, nego socio-ekonomskim i urbanim obilježjima, što jasno potvrđuje važnosti društvenog i prostornog konteksta te kulturološke uvjetovanosti u razvoju građanstva.

Ključne riječi: građanstvo, modeli građanstva, diskriminacijska analiza, liberalizam, komunitarizam, kognitivni angažman, socijalni kapital, poticaji, građanski voluntarizam

Političko-kulturološki pristup politici, ili pristup iz kuta političke kulture, polazi od toga da politika ima i subjektivnu, a ne samo objektivnu osnovu, te da političko ponašanje i djelovanje pojedinaca, masa i elita nije samo interesno, nego je utemeljeno na tradicijama, običajima i vrijednosnim orijentacijama. Nastanak i evoluci-

* *Zoran Radman*, doktor političkih znanosti, URBOS d.o.o., Split.

ju političko-kulturalnog pristupa najsustavnije je analizirao G. Almond koji zajedno s Verbom u kapitalnom djelu *The Civic Culture* (1963) (*Civilna kultura*, 2000) promovira znanstveno-kulturološki pristup politici, kojim su definirali i empirijski identificirali dimenziju demokratske ili građanske političke kulture. Taj pristup stavlja u prvi plan građane i njihove spoznajne, afektivne i vrijednosne orijentacije prema objektima politike (sustavu, procesu i *policyu*). Dosadašnji politički razvoj pokazao je da demokracija ne može uspješno funkcionirati bez demokratskih građana, jer demokratske institucije i instituti nisu dovoljni da bi demokracija u potpunosti zaživjela, nego mora postojati demokratska politička kultura koja je u stanju podržati takvu demokraciju. Postoji čitav niz istraživanja iz kojih se vidi kako učinkovito funkcioniranje demokracije pretpostavlja postojanje posebnog tipa orijentacija građana prema politici (na primjer, Almond i Verba, 1963; Putnam, 1993). Upravo taj odnos građana prema politici, odnosno prema vlasti u središte pažnje dovodi pitanje građanstva. Za učinkovitost političkih institucija i *policy* procesa potrebni su građani koji posjeduju znanja, sposobnosti i stavove potrebne za aktivnu, informiranu i odgovornu participaciju u političkom procesu.

U empirijskom dijelu ovog rada dajemo prikaz istraživanja razvijenosti građanstva u jadranskim regijama kroz izvedene modele građanstva.

Građanstvo – modeli građanstva

Središnje je pitanje ovog članka pojam građanstva i njegovo značenje za djelotvornost demokracije. Pojmovi “građanin” i “građanstvo” zauzimaju središnje mjesto u demokraciji. Demokracija kao vladavina naroda nemoguća je bez građanina (Vujčić, 2003). Građanin međutim nije samo pojedinac s osobnim interesima i potrebama, nego je to pojedinac koji se skrbi o javnom životu, političkoj zajednici, zajedničkom interesu, organizaciji društva i oblika vlasti i slično. Pattie, Seyd i Whiteley (2004) na građanstvo gledaju kroz norme, vrijednosti i prakse koje građani usvajaju, te kroz njihovu svijest o pravima i obvezama u svrhu rješavanja problema zajedničkog djelovanja.

Građanstvo (*citizenship*) središnje je pitanje političara i kreatora politike, međutim posljednjih je godina građanstvo te odnos građana i vlade postalo i središnje istraživačko pitanje brojnih znanstvenika (Putnam, Andrews, Brubaker, Etzioni, Spinnet, Van Gunsteren).

Danas je predstavnička demokracija, poglavito na našim prostorima, reducirala ulogu građana na izbornu participaciju, možda bi bolje bilo kazati – na ulogu “glasaača”, a prema Braudu, to i ne znači mnogo.¹ To izaziva snažnu potrebu razvoja

¹ Braud ističe: “Zapadne demokracije utemeljene su na vjerovanjima koja su već sada prilično nagrizena. ... Ako je pluralistička demokracija doista s neospornim uspjehom uvedena u napred-

participativne demokracije, a odjek nalazimo u procesu modernizacije društva (razvoj znanosti, tehnologije itd.) koji utječe na proces “modernizacije” pojedinca – na povećana očekivanja od vlasti te na razvoj sagledavanja sebe kao subjekta u društvu i povijesti, a ne samo kao podanika i objekta vlasti i vladajućih. Što vrši određeni pritisak na konstituciju reprezentativne demokracije, te se ona mora prilagođavati naraslim znanjima, interesima, očekivanjima i željama građana, jednom riječju, razvijenom građanstvu. Građani više ne žele biti samo birači vlasti, oni žele aktivno pridonositi utvrđivanju političkih programa i preferencija (Vujčić, 2001: 17). S participativnom demokracijom, koja zahtijeva sve emancipiranijeg građanina vezuje se, kako je rečeno, i pitanje “modernizacije” pojedinca, odnosno vrijednosnih promjena kod građana. Kulturni pomak od vrijednosti samoodržavanja prema vrijednostima samoizražavanja stavlja sve veći naglasak na težnju za slobodom, na ljudski izbor, autonomiju djelovanja, odgovornost elita i sl., što pridonosi jačanju djelotvorne demokracije. O tom pitanju, u svom kapitalnom djelu *Modernization, Cultural Change and Democracy* pišu Ingelhart i Welzel (2005), što se ovdje ne može dalje elaborirati. Ovdje je opravdano naglasiti pretpostavku o važnosti građanstva koja polazi od toga da će se snažna građanska tradicija (razvijeno građanstvo) odraziti na bolji život, bolju vladu, bolju brigu za sugrađane itd.²

Građanstvo je nezaobilazan pojam u razmatranju funkcioniranja demokracije i političkog sustava, ono je važno jer u središte pažnje dovodi odnos građana spram vlasti. Stoga je razmatranje pitanja građanstva i različitih teorija građanstva vrlo važno područje političke znanosti. Iz rasprave o pristupima građanstvu različitih autora (filozofa i teoretičara politike) utvrđeno je da se radi o odnosu individue, ili skupine individua, prema državi, vlasti, političkom autoritetu, te o tome je li pojedinac samo stanovnik i podanik u jednoj političkoj zajednici ili je aktivan sudionik,

na industrijska društva, ne znači da njezina postignuća valja pripisati njezinim izričitim načelima. Zapadni režimi ne osiguravaju vladavinu naroda od strane naroda”. Međutim, dodaje, ima li u doslovnom smislu taj izraz ikakav smisao? “Jer ako i postoji izmjenjivanje vlasti, zapravo i nema alternative, odnosno ravnopravnog sučeljavanja društvenih projekata koji su istodobno i ostvarivi i bitno različiti, između kojih bi birači mogli odabrati” (Braud, 2004: 15-16).

² Razine građanstva u zajednicama i njihov utjecaj na razine ishoda i rezultat službi/usluga, uz prethodnu kontrolu ostalih relevantnih čimbenika, prikazali su Pattie, Seyd i Whiteley (2004) u djelu *Citizenship in Britain*, koristeći model Putnamova socijalnog kapitala i Oliverov model suburbane demokracije, te su došli do rezultata da postojeće lokalne varijacije u kulturama građanstva imaju utjecaja na razine pojedinih rezultata (*outcomes*) službi/usluga. Putnam se pri objašnjenju institucionalne djelotvornosti usmjerava na razvijenost “civilne zajednice”, tj. na obrasce građanskog uključivanja i društvene solidarnosti koja uključuje “socijalni kapital” koji se odnosi na veze među pojedincima – socijalne mreže i norme uzajamnosti i pouzdanosti koje iz njih proizlaze (Putnam, 2003).

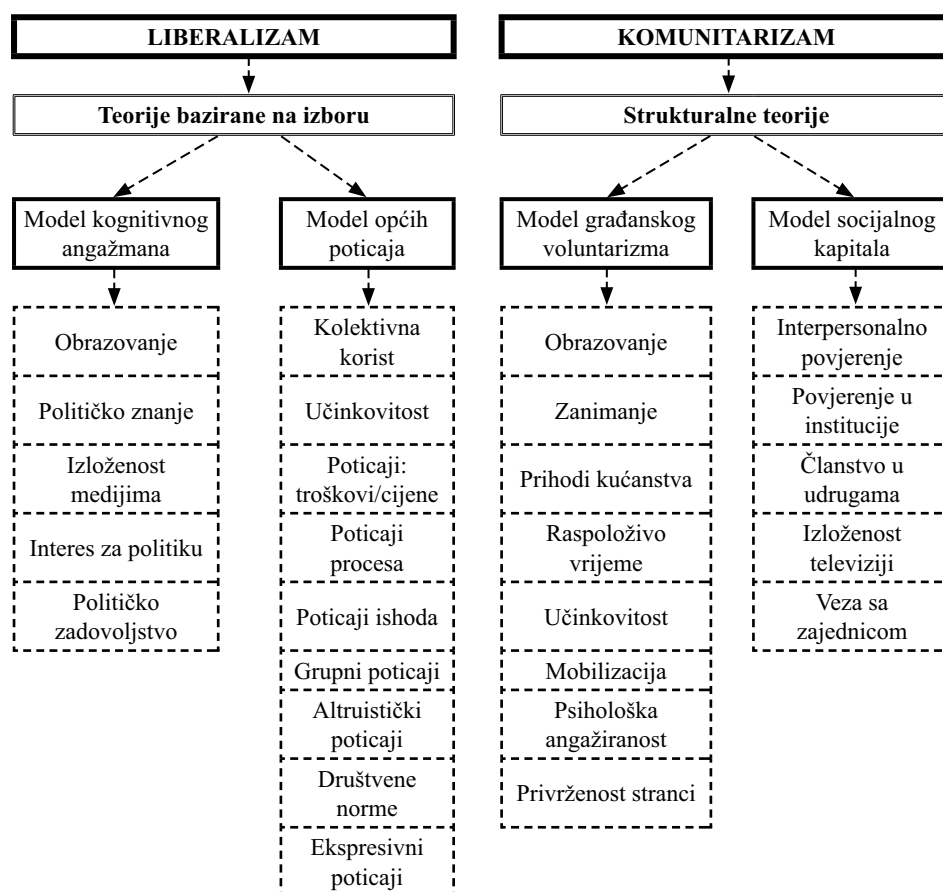
subjekt u političkoj zajednici, odnosno građanin. Građanstvo je od antičkog doba do danas podrazumijevalo izvjesnu recipročnost između prava i dužnosti prema političkoj zajednici, kao i pripadnost toj zajednici, koja je neizbježno podrazumijevala različitu mjeru i oblik participacije. S obzirom na to da nam je dosadašnji politički razvoj pokazao da demokracija bez građana ne može valjano funkcionirati, na temelju postojećih pristupa realno je tvrditi da su za učinkovitost političkih institucija i *policy* procesa potrebni građani koji su svjesni svojih prava i obveza, koji posjeduju znanja, sposobnosti, resurse, motivacije i stavove potrebne za aktivnu, informiranu i odgovornu participaciju u političkom procesu, za kooperativno postupanje u rješavanju zajedničkih problema zajednice, te za spremnost da traže odgovornost vladajućih za njihovo postupanje. U kontekstu utjecaja građanstva na institucionalnu djelotvornost lokalnih vlasti, što je prvorazredno politološko pitanje, najprihvatljivije određenje građanstva jest građanstvo *kao skup normi, vrijednosti i praksi oblikovanih za rješavanje problema zajedničkog djelovanja, uključujući i to da pojedinci prepoznaju kako imaju prava i obveze jedni prema drugima ako žele riješiti takve probleme.*

Od antičkih shvaćanja građanstva preko Rousseaua, Kanta i Hegela do danas postoje brojni pristupi građanstvu. Analizirajući stajališta o građanstvu Kymlicke i Normana (2000), Faulksa (2003), Heywooda (1999), Turnera (2001), Helda (1997), Rauleta (2004) i drugih, može se vidjeti da ne postoji jedinstvena teorija građanstva. Njihovi pristupi uz građanstvo vezuju prava, obveze, odnos građana i države, aktivan građanski status u zajednici i aktivno građanstvo, afirmaciju građanstva, identitete, pripadnost i sl., međutim svim pristupima građanstvu zajednička je svijest o građanskim pravima i obvezama.

Različita shvaćanja i pristupi građanstvu proizlaze iz dviju osnovnih koncepcija – teorije liberalizma i teorije komunitarizma, koje se bitno razlikuju kad je riječ o pojmu građanstva, građanskom identitetu i njegovim funkcijama, te o odnosu pojedinca i zajednice. Prema liberalnoj teoriji, građanstvo je politička kategorija koja označava status pojedinca u društvu koji se temelji na pravima i minimalnim obvezama, kojim se regulira instrumentalno racionalno i primarno interesno djelovanje pojedinca u društvu. S druge strane, u komunitarnoj teoriji građanstvo se definira uglavnom kao članstvo u političkoj zajednici koje određuje zajedničke ciljeve i sudbinu pojedinca kao društvenog bića, odnosno kao opće dobro kojemu svi članovi zajednice trebaju pridonositi. U liberalnoj teoriji naglasak je na interesima i pravima pojedinaca u pluralističkom društvu, dok je u komunitarnoj teoriji naglasak na političkoj zajednici, participaciji i općem dobru (Vujčić, 2003). Spomenuti teorijski pristupi polazišta su za općenite meta-teorije ili sociološko-politološke teorije, i to: teorije utemeljene na izboru (teorije racionalnog izbora) i teorije utemeljene na strukturi (strukturalne teorije). Teorije utemeljene na izboru usmjerene su prema

“slobodi pojedinca” favoriziranjem neposrednog privatnog interesa i imaju uporište u liberalnom shvaćanju društva, dok su teorije zasnovane na strukturi usmjerene prema zajednici, “općem dobru”, a svoje utemeljenje imaju u komunitarnom shvaćanju društva. Britanski autori Pattie, Seyd i Whiteley u djelu *Citizenship in Britain* (2004) u tim teorijama nalaze uporište za elaboriranje modela građanstva kojima se objašnjava razvijenost građanstva. Iz teorijskih pristupa liberalizma i komunitarizma te iz sociološko-politoloških teorija utemeljenih na njima izvršena je operacionalizacija kontekstualnih okvira u analitički prikladnije razine, odnosno u odgovarajuće modele građanstva pogodne za testiranje razvijenosti zastupljenosti građanstva. Iz liberalnog pristupa i teorija temeljenih na izboru operacionaliziraju

Shematski prikaz razvoja modela građanstva počevši od filozofskih pristupa do operacionalizacije modela s varijablama

model kognitivnog angažmana (sudjelovanje ovisi o pristupu informacijama pojedinca i njegovoj sposobnosti upotrebe tih informacija u procesu izbora) i **model općih poticaja** (akteri trebaju poticaj ako žele sudjelovati u politici i imati pozitivne građanske vrijednosti). Iz komunitarnog pristupa i strukturalnih teorija operacionaliziraju **model građanskog voluntarizma** (društveni status pojedinca, njegov posao, obrazovanje i prihodi određuju koliko će on sudjelovati) i **model socijalnog kapitala** (ako pojedinci vjeruju jedni drugima i međusobno se udružuju, riješit će zajednički problem).

U radu preuzimamo te modele, te u empirijskom dijelu rada analiziramo razinu njihove zastupljenosti u odabranim gradovima jadranskih regija radi utvrđivanja mogućih razlika u tim modelima među regijama.

U ovom ćemo članku prikazati rezultate empirijskog istraživanja razvijenosti građanstva na prostoru jadranskih regija u odabranim gradovima. Prije prikaza rezultata istraživanja iznosimo ovu pretpostavku: *polazeći od činjenice da su se razmatrani gradovi jadranskih regija Pula, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split i Dubrovnik razvijali u različitim povijesnim i prostorno geografskim uvjetima, s različitim gospodarskim funkcijama, što je rezultiralo i donekle različitim kulturološkim obrascima življenja, za očekivati je da će razlike u razvijenosti građanstva među regijama biti statistički značajne.*

Metodologija istraživanja

Cilj je ovog rada istražiti i prikazati razvijenost građanstva, odnosno pojedinih njegovih modela u jadranskim regijama i utvrditi postojanje razlika u razvijenosti građanstva između odabranih gradova jadranskih regija.

Empirijski dio rada temelji se na istraživanju modela građanstva. Iz odabrana četiri modela izvodi se operacionalizacija varijabli prema modelu Charlesa Pattiea, Patricka Seyda i Paula Whiteleya iz *Citizenship in Britain*, i to:

- a) *Model kognitivnog sudjelovanja* uključuje varijable: obrazovanje, političko znanje, izloženost medijima, interes za politiku i političko zadovoljstvo;
- b) *Model općih poticaja* uključuje varijable: kolektivna korist, učinkovitost, troškovi, poticaji procesa, poticaji ishoda, grupni poticaji, altruistički poticaji, društvene norme i ekspresivni poticaji;
- c) *Model građanskog voluntarizma* uključuje varijable: resursi, obrazovanje, zanimanje, prihodi kućanstva, raspoloživo vrijeme, učinkovitost, mobilizacija, privrženost stranci i
- d) *Model socijalnog kapitala* uključuje varijable: interpersonalno povjerenje, povjerenje u institucije, članstvo u udrugama, izloženost televiziji i veze s lokalnom zajednicom.

Operacionalizirane varijable su odrednice pojedinih modela građanstva koje mjerimo.

Terenska faza istraživanja³ obuhvatila je pripreme i provođenje ankete na području razmatranih gradova. Za provođenje ankete pripremljen je upitnik zatvorenog tipa s 48 pitanja i 222 potpitanja.

Istraživački uzorak definiran je, planiran i realiziran kao višestapni, stratificirani, proporcionalni i reprezentativni. Ukupno je istraživački uzorak obuhvatio 1127 ispitanika, građana Republike Hrvatske u odabranim gradovima.⁴

Područje istraživanja su četiri jadranske regije; preuzeto je od Andrije Bognara,⁵ i to: 1. Kvarnersko-istarska, 2. Sjeverozapadna dalmatinska 3. Centralnodalmatinska i 4. Jugoistočna dalmatinska u koje ulaze sljedeće županije: 1. Istarska, 2. Primorsko-goranska, 3. Zadarska, 4. Šibensko-kninska, 5. Splitsko-dalmatinska i 6. Dubrovačko-neretvanska.⁶ Istarska i Primorsko-goranska županija pripadaju Kvarnersko-istarskoj regiji, Zadarska i Šibensko-kninska županija pripadaju Sjeverozapadnoj dalmatinskoj regiji, Splitsko-dalmatinska županija pripada Centralnodalmatinskoj regiji, dok Dubrovačko-neretvanska županija pripada Jugoistočnoj dalmatinskoj regiji.

Naš temeljni istraživački uzorak sastojao se od šest (6) gradova koji su činili naše istraživačke poduzorke. Ti su gradovi odabrani na temelju ovih kriterija: (1) središta su županija, (2) u njima su razvijene sve ili većina gradskih funkcija na županijskoj razini, (3) regionalna su središta, (4) obalni su gradovi, odnosno geografski su smješteni na obali, (5) pripadaju kategorijama velikih srednjih i/ili velikih gradova. Tako smo u ovom istraživačkom kontekstu odabrali gradove: Pulu, Rijeku, Zadar, Šibenik, Split i Dubrovnik.

³ Terenska faza istraživanja provedena je uz pomoć Odjela za sociologiju Filozofskog fakulteta u Splitu.

⁴ Naši podaci pokazuju da je struktura statističkog uzorka u odnosu na reprezentativnost "pomaknuta" u smjeru mlađih i obrazovanih ispitanika, te u pogledu distribucije obrazovanja po regijama nije reprezentativna. Radi ujednačavanja strukture statističkog uzorka sa strukturom u populaciji, izvršili smo ponderiranje odgovarajućim ponderima. Pondere smo odredili tako što smo izračunali odnos uzorka i populacije za obrazovne skupine za svaki grad te izračunali odnos uzorka i populacije za sve tri dobne skupine za svaki grad. Dobivene odnose smo množili i dobili vrijednost pondera za svaki grad, za svaku dobnu i obrazovnu skupinu.

⁵ Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja: Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, Zagreb, 1997.

⁶ Izostavljena je Ličko-senjska županija jer u njoj nije bilo reprezentativnoga grada na obali i jer ona kao prostorna cjelina nema izrazita litoralna obilježja.

Tablica 1. Ukupni istraživački uzorak

REGIJA	Županije	Gradovi	Broj ispitanika – gradovi	Broj ispitanika – regije
1. Kvarnersko-istarska	Istarska	PULA	117	405
	Primorsko-goranska	RIJEKA	288	
2. Sjeverozapadna dalmatinska	Zadarska	ZADAR	139	213
	Šibensko-kninska	ŠIBENIK	74	
3. Centralnodalmatinska	Splitsko-dalmatinska	SPLIT	350	350
4. Jugoistočna dalmatinska	Dubrovačko-neretvanska	DUBROVNIK	159	159
Ukupno			1127	1127

Metode analize podataka

Za analizu rezultata u ovom radu korištene su ove statističke metode:

1. Deskriptivna statistika – za opis dobivenih rezultata putem distribucije frekvencija, grafičkoga prikazivanja, srednjih vrijednosti i mjera disperzije.
2. Analiza varijance s jednim promjenjivim faktorom (ANOVA) – za testiranje razlike između aritmetičkih sredina više nezavisnih skupova. Prihvaćena razina signifikantnosti testa bila je uobičajenih 5%, te post-hoc Scheffeoov test.
3. Diskriminacijska kanonička analiza – za utvrđivanje varijacija između grupa entiteta, za identifikaciju onih varijabli koje najbolje diskriminiraju članove dviju ili više grupa, te za klasifikaciju jedinica uzorka u međusobno isključive grupe.

Obrada i analiza podataka obrađena je programskim paketom “SPSS 15 for Windows”.

Rezultati istraživanja

Rezultati koje iznosimo dobiveni su u istraživanju koje je autor proveo u okviru svoje doktorske disertacije *Utjecaj modela građanstva na rezultate politike upravljanja prostorom*. Istraživanje je provedeno u lipnju 2007. godine.

Deskripcija i distribucija modela građanstva

Deskriptivna analiza odrednica modela građanstva (nezavisnih varijabli) izvedena je i prikazana u doktorskoj disertaciji *Utjecaj različitih modela građanstva na re-*

zultate javnih politika u jadranskim regijama (Radman, 2009).⁷ Ovdje dajemo sažet i pojednostavljen prikaz.

a) Model kognitivnog angažmana

- **Obrazovanje**

Obrazovanje pruža pojedincu sposobnost da usvoji i obradi političku informaciju, kako u pogledu vještina praćenja informacija i služenja informatičkom tehnologijom tako i u pogledu mogućnosti analiziranja informacije njezinim smještanjem u odgovarajući društveni kontekst.

Obrazovanje je mjereno pokazateljem dosegnute obrazovne razine pojedinca, postavljanjem pitanja o završenoj školi.

- **Političko znanje**

Političko znanje mjerili smo putem kviza političkog znanja o osnovnim pitanjima političkog sustava i demokracije u Hrvatskoj. Ispitanicima smo postavljali pitanja o političkim institucijama, izborima, procedurama, teritorijalnoj podjeli, kako bismo utvrdili razinu njihova političkog znanja. Rezultati pokazuju da je, moglo bi se reći, elementarno političko znanje visoko, čak 99,3% ispitanika zna s koliko se godina stječe pravo glasa. Visoka razina političkog znanja može se vidjeti u vezi s vrstama izbora u Hrvatskoj, tj. različitim razinama predstavničkih tijela (83,7% točnih odgovora). Također je relativno visoka razina znanja što se tiče sastava nacionalnog parlamenta (72%), administrativno-političke podjele – broja županija (78,8%) i izbora gradonačelnika (69,4%).

- **Izloženost medijima**

Izloženost medijima mjerili smo trima mjerama, i to: učestalost čitanja političkih vijesti u novinama, slušanja političkih vijesti na radiju i gledanja na televiziji.

Rezultati ukazuju na činjenicu da većina ljudi prati politiku u medijima. Visok postotak ispitanika svakodnevno prati političke vijesti preko televizije (32,5%), dok je svakodnevno praćenje političkih vijesti preko radija i novina gotovo upola manje (18,8%, odnosno 17,25%). Također, od ispitanika koji 4 do 6 puta tjedno prate političke vijesti najviše ih te vijesti prati preko televizije (18,8%) u odnosu na ostala dva medija – radio i novine.

- **Interes za politiku**

Interes za politiku nam govori o motivima građana da prate aktivnosti Vlade i da razumiju stvaranje politike. Za politički interes može se kazati da je polazna točka u razmatranju pitanja sudjelovanja građana i njihova eventualnog utjecaja na re-

⁷ Rezultati deskriptivne analize prikazani su na stranicama 175-218.

zultate politika, te evaluacije političkog djelovanja Vlade. Interes za politiku vrlo je važna komponenta političke kulture za razumijevanje odnosa između građana i politike te građana i vlasti; izraz je spoznajne, afektivne i evaluativne usmjerenosti ljudi na politiku. Rezultati su nam pokazali da većinu ljudi politika u određenoj mjeri ipak zanima, jer je više od dvije trećine onih kojih su za politiku djelomično do vrlo zainteresirani.

- Zadovoljstvo politikama

Mjera političkog zadovoljstva ključna je mjera reakcije pojedinca na sadržaj informacija koje prima, značajan čimbenik političkog ponašanja građana. Iskazivanje zadovoljstva može se svrstati u onaj dio političke kulture koji se odnosi na proces vladanja, što Vujčić naziva kulturom vladanja (Vujčić, 2006: 71). Analiza zadovoljstva pokazuje da je zadovoljstvo društvenim djelatnostima ispod srednje vrijednosti, odnosno da su građani u cjelini više nezadovoljni nego zadovoljni. Najniže je zadovoljstvo upravljanjem gospodarstvom. Niža razina zadovoljstva upravljanjem gospodarstvom u potpunosti je razumljiva kada se uzme u obzir stupanj nezaposlenih, razina i redovitost plaća, kao i opće stanje gospodarstva.

b) Model općih poticaja

- Kolektivna korist

Kolektivna korist mjeri se viđenjem da sustav u cjelini funkcionira dobro i može koristiti ljudima. U ovome modelu mjeri se zadovoljstvo stanjem demokracije u Hrvatskoj, zadovoljstvo postupanjem gradske i županijske administracije te zadovoljstvo postupanjem komunalnih službi. Prva je mjera općenitiji pokazatelj zadovoljstva djelovanjem sustava u cjelini, dok se druge dvije mjere vežu uz svakodnevna iskustva pojedinca. Rezultati su pokazali da je više nezadovoljnih nego zadovoljnih, i to da je niža razina zadovoljstva funkcioniranjem demokracije ($\bar{X} = 2,27$) u odnosu na mjeru zadovoljstva koja proizlazi iz iskustva pojedinca ($\bar{X} = 2,72$)⁸.

- Učinkovitost

Mišljenje pojedinca o osobnoj učinkovitosti, koje je zasnovano na tome da se pojedinci nadaju da mogu utjecati na poboljšanje ishoda, posebice je važno. Učinkovitost smo mjerili ispitivanjem mišljenja ispitanika o tome nadaju li se da mogu utjecati na Vladine zakone ili odluke lokalnih vlasti. Rezultati su nam dali očekivanu sliku osjećaja učinkovitosti kod naših ispitanika. Općenito gledajući, znatno je niži osjećaj učinkovitosti na polju političkog odlučivanja, odnosno utjecaja na formuliranje politika i njihovu institucionalizaciju kroz parlamentarnu proceduru.

⁸ \bar{X} je aritmetička sredina na skali od 1 do 5.

- Selektivni poticaji

Troškovi/cijene – mjera koja pokazuje do koje mjere pojedinac smatra da je sudjelovanje skupo i oduzima vrijeme. Očekuje se da će svijest o troškovima sudjelovanja odvratiti ljude od sudjelovanja.

Poticaji procesa odnose se na motive za sudjelovanje koji proizlaze iz samog procesa sudjelovanja.

Poticaji ishoda odnose se na motive koji su vezani uz ciljeve koji se postižu u političkom procesu. Poticaji ishoda mjere korist koju pojedinac dobije kad postigne politički status.

Grupni poticaji odnose se na percepciju pojedinca da su grupne koristi dobar razlog za sudjelovanje. Grupni poticaji mjere mišljenje pojedinca koliko sudjelovanje koristi grupama koje oni podržavaju.

Altruistički poticaji polaze od toga da postoji snažna potpora ideji da pojedinac ima dužnost sudjelovati u politici kako bi podržavao demokraciju. Altruistički poticaji mjere pojedinčev smisao za dužnost da pojedinac mora sudjelovati u politici da bi podržao demokraciju.

Društvene norme kao motivirajući čimbenik polaze od ljudskog viđenja da stavovi i uvjerenja ljudi koji su im bliski podržavaju sudjelovanje uopće i građanske vrijednosti. Društvene norme mjere učinak mišljenja drugih ljudi na one koji namjeravaju sudjelovati.

Ekspresivni poticaji također su unutar općenitog modela poticaja koji motive za sudjelovanje temelje na emocionalnoj ili afektivnoj privrženosti društvu. Ekspresivne poticaje mjerili smo pokazateljima koji ispituju jesu li ispitanici ponosni što su građani Hrvatske i svoga grada.

Distribuciju mjera poticaja koje smo mjerili na skali od 1 do 5 prikazali smo u donjoj tablici u postocima i njihovu aritmetičku sredinu. Raspon se kreće od 1 (najniži poticaj) do 5 (najviši poticaj), dok srednja vrijednost iznosi 3. Ekspresivni poticaji mjereni su na skali od 1 do 4, srednja vrijednost 2,5.

Tablica 2. Distribucija mjera poticaja (aritmetička sredina)

	Skala	Srednja vrijednost	Aritmetička sredina
Troškovi/cijena sudjelovanja	1 do 5	3	2,62
Poticaji procesa	1 do 5	3	2,65
Poticaji ishoda	1 do 5	3	2,77
Grupni poticaji	1 do 5	3	3,75
Altruistički poticaji	1 do 5	3	3,26
Društvene norme	1 do 5	3	3,02
Ekspresivni poticaji	1 do 4	2,5	3,20

c) Model građanskog voluntarizma

- **Obrazovanje**

Varijabla obrazovanja mjeri stupanj škole koju je pojedinac završio. Tu smo varijablu imali i u kognitivnome modelu angažmana i tamo je objašnjena i interpretirana.

- **Zanimanje**

Zanimanje pojedinca, odnosno njegov posao, značajna je dimenzija društvenog statusa pojedinca koja utječe na njegovo sudjelovanje u politici. Rezultati nam pokazuju da su među našim ispitanicima s 23,54% zastupljeni profesionalci s visokostručnim zanimanjima (liječnik, inženjer, profesor, socijalni radnik, računalni programer i sl.), oko 39% raznih administrativnih zanimanja, obrtnika ima oko 12%, a ostalo su poslovođe, polukvalificirani i nekvalificirani radnici te ostala zanimanja.

- **Prihodi kućanstva**

Prihodi kućanstva uzimaju se kao solidna mjera socio-ekonomskog statusa. U našem slučaju prihode kućanstva mjerili smo tako da smo ispitanike klasificirali u šest (6) kategorija u rasponu ukupnih obiteljskih primanja od 5000 kuna do 30.000 kuna i više. Iz rezultata distribucije vidljivo je da je najviše onih s ukupnim mjesečnim primanjima obitelji od 5000 do 10.000 kuna, gotovo polovina (47,14%).

- **Varijable vremenskih resursa**

Varijable vremenskih resursa, odnosno raspoloživo vrijeme, temelje se na nizu pitanja kao što su rad, studiranje, rad kod kuće. Na temelju toga moguće je zaključiti koliko pojedincima ostaje vremena za eventualno bavljenje politikom. Rezultati nam govore da svega 6% ispitanika ima vremena za "neke druge aktivnosti" (ono raspoloživo vrijeme koje se može koristiti za sudjelovanje u političkim aktivnostima).

- **Učinkovitost**

Ova mjera političke učinkovitosti razlikuje se od one koja se mjerila u modelu općih poticaja.⁹ Ovdje se radi o osjećaju vlastite sposobnosti za utjecaj u političkom sustavu, što smo nazvali *internalna politička efikasnost*.¹⁰ Rezultati nam govore da polovina ispitanika misli da ne može utjecati na ponašanje vlasti. Razloge takvom stavu

⁹ U modelu općih poticaja usredotočili smo se na specifične percepcije učinkovitosti koje dobivamo iz svakodnevnog iskustva, koja je u istoj razini s teorijom racionalnog izbora gdje se od pojedinaca tražilo da ocijene troškove i dobit specifičnih radnji. U ovom, ipak različitem modelu, učinkovitost je definirana i kroz percepciju pojedinca o odgovornosti političkog sustava u cjelini.

¹⁰ Internalna politička efikasnost kao dimenzija građanske kompetencije "označava povjerenje ljudi u vlastite sposobnosti za razumijevanje politike i sudjelovanje u politici" (Vujčić, 2001: 210).

možda treba potražiti u nedovoljnom razumijevanju politike i vlasti, naime oko 45% ispitanika smatra da je politika vrlo složena i komplicirana da bi je mogli razumjeti.

- Mobilizacija

Mobilizacija je mjera u modelu građanskog voluntarizma koja nam govori o tome je li netko od pojedinca tražio da sudjeluje u politici. Polazi se od pretpostavke da pojedinci često ulaze u politiku na poziv, i to na poziv bližih rođaka i prijatelja, a ne stranaca. Rezultati nam govore da od 70% ispitanika nitko nije tražio da sudjeluju u politici. Ispitanika koji sa sigurnošću znaju da je netko od njih tražio sudjelovanje ima 28,74% (jer 2,33% ispitanika ne zna je li netko od njih tražio da sudjeluju). Od ukupnog broja ispitanika njih 17,13% odazvalo se i sudjelovalo u određenim političkim aktivnostima, dok se njih 11,61%, iako su bili pozvani, nije odazvalo.

- Privrženost stranci

U građanskom voluntarističkom modelu politički interes mjerimo ispitivanjem intenziteta privrženosti strankama kod pojedinaca. Ovdje je kao mjera interesa za politiku, odnosno privrženosti stranci, uzeta snaga priklanjanja političkoj stranci s obzirom na važnost političkih stranaka u društvu. Rezultati pokazuju da najveći broj ispitanika, gotovo 59%, nije baš jako privržen političkoj stranci, dok njih 26% pokazuje zanimarivu privrženost, s obzirom na to da ne znaju koliko su privrženi političkoj stranci. Oni koji su odgovorili da su prilično i jako privrženi zastupljeni su s 15%.

d) Model socijalnog kapitala

- Interpersonalno povjerenje

Povjerenje je složen i multifunkcionalan društveni fenomen. Ono oblikuje sve aspekte društvenog života, pridonosi stabilnosti društvenih odnosa, promovira suradnju i omogućuje normativnu integraciju društva. Povjerenje je važno zato što je temelj solidarnosti i suradnje u društvu. Ono navodi ljude da preuzmu aktivnu ulogu u svojoj zajednici, da djeluju zajedno s drugima u pitanjima od zajedničkog interesa, da se moralno ponašaju i uzajamno uvažavaju (Matić, 2000). Na skali od 1 do 10 mjerili smo povjerenje u druge ljude, povjerenje da će ljudi biti od pomoći i povjerenje da će ljudi biti pošteni, te dobili zajedničku mjeru interpersonalnog povjerenja čija aritmetička sredina iznosi $\bar{X} = 5,03$, sa standardnom devijacijom $s = 1,79$, što nam govori o srednjoj razini interpersonalnog povjerenja.

- Povjerenje u institucije

Povjerenje u institucije važan je čimbenik političke kulture. Listhaug smatra da je povjerenje u institucije važniji čimbenik političke kulture od povjerenja u političare ili autoritet vlasti, s obzirom na to da su institucije u samoj srži političkog sustava (Vujčić, 2001: 278). Stoga je istraživanje povjerenja u institucije ključni čim-

benik u ispitivanju legitimacije političkog režima. Povjerenje u institucije mjerili smo putem deset skala (od 1 do 10) za deset različitih institucija. Aritmetička sredina zajedničke nove varijable "povjerenje u institucije" na skali od 1 do 10 iznosi $\bar{X} = 3,39$, što je znatno ispod srednje vrijednosti (5,5).

- Članstvo i aktivnosti u udrugama

Članstvo i aktivnosti u udrugama Putnam naziva mrežama građanskog angažmana, poput udruženja susjeda, pjevačkih družina, zadruga, sportskih klubova, masovnih stranaka i sl. (Putnam, 2003: 185). Važnost udruženja naglašavao je i Tocqueville analizirajući prilike u američkoj demokraciji. On je isticao kako sudjelovanje pojedinaca u volonterskim udrugama stvara povjerenje, a time i društveni kapital, odnosno ističe snažnu vezu između mreža građanskog sudjelovanja i djelotvornosti zajednice. Rezultati nam kazuju da 58% ispitanika nije član ni jedne udruge, najviše ih je samo u jednoj udruzi, oko 30%, dok ih je u dvije, tri i više od tri oko 12%.

- Izloženost televiziji

Gledanje televizije uvršteno je u ovaj model uz naznaku isticanja Putnamova argumenta da je televizija jedan od ključnih uzroka opadanja socijalnog kapitala u SAD-u. Putnamova tvrdnja da televizija krađe vrijeme koje bi građani mogli odvojiti za političke i građanske aktivnosti potvrđuje se u našem istraživanju.¹¹ Rezultati nam govore da najveći broj ispitanika gleda televiziju manje od dva sata (više od 68%), a njih oko 1/5 do tri sata.

- Veze s lokalnom zajednicom

Na kraju razmatramo veze s lokalnom zajednicom, što je, prema mišljenju Pattiea i kolega, važan čimbenik socijalnog kapitala. Uz pojam zajednice važno je naglasiti da *lokalna zajednica* nastaje tek kada stanovnici spoznaju svoje zajedničke potrebe i kada su spremni svjesno, svojim zajedničkim akcijama i djelovanjem, utjecati na rješavanje svojih zajedničkih potreba. Na skali od 1 (apsolutno nikakva povezanost) do 10 (jako velika povezanost) kod naših ispitanika najveća je povezanost za grad u kojem živi ($\bar{X} = 6,04$), za susjedstvo ($\bar{X} = 5,33$), za Hrvatsku ($\bar{X} = 5,4$).

Razlike u modelima građanstva među regijama

Do sada smo analizirali zastupljenost modela građanstva među građanima. Sada ćemo analizirati varijabilnost varijabli modela građanstva u odnosu na razna klasifikacijska obilježja, uključujući i regionalnu pripadnost u realnijem odnosu, u međusobnoj interakciji varijabli koje determiniraju pojedini model.

¹¹ Vrijeme gledanja televizije kod naših ispitanika pokazuje negativnu korelaciju sa sudjelovanjem pojedinca u političkim aktivnostima, ta korelacija, iako slaba ($R = -0,07$), ipak je statistički značajna ($p = 0,021$).

Da bismo preciznije utvrdili razlikuju li se ispitanici u različitim jadranskim regijama prema varijablama kojima su definirani opisani modeli građanstva, provedena je kanonička diskriminacijska analiza¹² koja omogućuje maksimalno razlikovanje skupina pomoću varijabli uzetih istodobno, uvažavajući pritom njihove međudnose (Klecka, 1984, u: Šram, 2001: 102).

Diskriminacijsku kanoničku analizu provest ćemo za svaki model građanstva pojedinačno. Zbog ograničenog prostora kao i zbog niske eksplanatorne vrijednosti druge diskriminacijske funkcije interpretirat ćemo samo prvu diskriminacijsku funkciju.

a) Model kognitivnog angažmana

Za diskriminacijsku analizu uzimamo varijable koje definiraju model kognitivnog angažmana, i to: 1. Obrazovanje, 2. Političko znanje, 3. Izloženost medijima, 4. Interes za politiku, 5. Zadovoljstvo javnim službama i 6. Zadovoljstvo upravljanjem gospodarstvom.

Tablica 3. Svojevne vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojevna vrijednost	Kanonička korelacija	Objašnjeno varijance %	Wilksov lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,89	0,29	8,5	0,864	158,283	18	0,000
2	0,040	0,2	4	0,940	66,274	10	0,000
3	0,023	0,14	1,9	0,978	24,165	4	0,000

Kako kanonička korelacija iznosi $r = 0,29$, to znači da se oko 8,5% ukupnog varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika iz različitih regija može pripisati skupu ispitivanih varijabli modela kognitivnog angažmana. Tri su statistički zna-

¹² Diskriminacijska analiza utvrđuje koje varijable prave najveću razliku među uspoređivanim grupama entiteta. Polazi se dakle od nekoliko grupa entiteta opisanih nizom varijabli. Konstruiraju se nove varijable (kojih treba biti manje nego polaznih) koje bi opisale razlike među grupama. Te nove varijable zovu se diskriminacijskim varijablama (ili funkcijama). One se dobivaju kao linearne kombinacije izvornih varijabli, formiraju se prema zahtjevu da što bolje razlikuju grupe, a interpretiraju se na temelju odnosa (korelacija) originalnih i diskriminacijskih varijabli (Kujundžić i Ivanković, www.snz.hr/cms/index.php).

Glavni zadaci diskriminacijske analize su: određivanje diskriminacijskih varijabli, tj. varijabli po kojima se grupe međusobno što je moguće više razlikuju; redukcija broja diskriminacijskih varijabli, tj. zadržavanje samo onih varijabli po kojima se centriodi pojedinih grupa značajno razlikuju; interpretacija diskriminacijskih varijabli pomoću originalnih i klasifikacija jedinice uzorka i međusobno isključive kategorije (dodano iz Rozga, 2008).

čajne diskriminacijske funkcije derivirane na temelju pripadnosti različitim jadranskim regijama (tablica 3). Treću diskriminacijsku funkciju nismo uzeli u razmatranje zbog nedovoljne interpretabilnosti i vrlo niske kanoničke korelacije ($r = 0,14$). U definiranju kanoničkih faktora, odnosno prvih dviju diskriminacijskih funkcija, uzeli smo u obzir one varijable čija su faktorska zasićenja 0,35 i veća. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija prikazani su u tablici 4, a relativan položaj regija na deriviranim diskriminacijskim funkcijama prikazan je u tablici 5.

Vrijednost Wilksov lambda od 0,86 i 0,94 govori nam da se regije mnogo ne razlikuju u odnosu na varijable koje definiraju kognitivni angažman. Međutim, budući da je Wilksov lambda statistički značajan za oba faktora, model ipak dobro diskriminira između grupa.

Tablica 4. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija

Varijabla	Standardizirani koeficijenti		Koeficijenti strukture	
	F 1	F 2	F 1	F 2
Razina obrazovanja	0,06	0,09	0,03	0,10
Političko znanje	0,84	0,42	0,86	0,35
Praćenje medija	0,09	-0,71	0,21	-0,42
Interes za unutrašnju politiku	-0,22	0,71	-0,07	0,57
Zadovoljstvo javnim službama	0,40	-0,39	0,50	-0,34
Zadovoljstvo upravljanjem gospodarstvom	0,20	0,11	0,25	0,03

Tablica 5. Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji iz tablice 36.

Regije	Centroidi	
	F 1	F 2
Kvarnersko-istarska (1.)	0,078	0,216
Sjeverozapadna dalmatinska (2.)	0,052	0,050
Centralnodalmatinska (3.)	-0,378	-0,156
Jugoistočna dalmatinska (4.)	0,568	-0,329

Kao što vidimo iz tablice 4, prvu diskriminacijsku funkciju definiraju “političko znanje” (0,86) i “zadovoljstvo javnim službama” (0,5). Relativan položaj regija na prvoj diskriminacijskoj funkciji prikazan je položajem njihovih centroida (tablica 5). Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji jasno pokazuju da pripadnost regiji utječe na stupanj političkog znanja i zadovoljstva javnim službama. Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji jasno pokazuju da je “političko znanje” i “zadovoljstvo javnim službama” najviše prisutno u Jugoistočnoj dalmatinskoj regiji ($C = 0,568$), a najmanje u Centralnodalmatinskoj ($C = -0,378$), dok su ostale dvije regije “negdje po sredini”.

Rezultati kanoničke diskriminacijske analize govore nam da model kognitivnog angažmana, odnosno njegove pojedine varijable diskriminiraju ispitanike jadranskih regija. Varijabilnost među regijama u odnosu na dimenzije ovog modela građanstva iznosi oko 8,5%. Taj je postotak objašnjene varijabilnosti razumljiv jer se radi o prostoru istog ili vrlo sličnog kulturno-političkog naslijeđa i društvenog konteksta. Međutim, ipak se može zaključiti da postoji razlika među regijama u odnosu na zastupljenost modela kognitivnog angažmana. Razlici među regijama najviše pridonose varijable, u prvom redu “političko znanje” i “zadovoljstvo javnim službama”, koje se nalaze u prvoj diskriminacijskoj funkciji, te “interes za politiku” i “izloženost medijima” u drugoj diskriminacijskoj funkciji. Kod ispitanika iz Jugoistočne dalmatinske regije vidljiva je najveća razina političkog znanja i zadovoljstva javnim službama, dok je kod onih iz Centralnodalmatinske regije ta razina najniža. Praćenje medija donekle je zastupljeno kod Centralnodalmatinske regije. Veća razina političkog znanja osigurava veću mogućnost razumijevanja političkih procesa s jedne strane, dok, s druge strane, veće zadovoljstvo javnim službama kod građana razvija povjerenje u sustav i ne čini ih frustriranim, čime se potiče veće sudjelovanje u rješavanju zajedničkih problema. Također i zainteresiranost za politiku (F2) poticat će veće sudjelovanje, koje je više zastupljeno u Kvarnersko-istarskoj regiji.

Iz gornjeg prikaza može se zaključiti da su diskriminirajuće varijable modela građanstva više prisutne u Jugoistočnoj dalmatinskoj regiji te u Kvarnersko-istarskoj regiji.

Diskriminacijskom kanoničkom analizom izvršili smo provjeru varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika koje se mogu pripisati skupu ispitivanih varijabli modela kognitivnog angažmana u odnosu na socio-ekonomske kriterije ispitanika (obrazovanje, zaposlenje i primanja u kućanstvu), u odnosu na urbane kriterije kao što su duljina života u gradu, urbana obilježja (stanovanje u strogom centru, širem centru i izvan centra) i duljina boravka na sadašnjoj adresi (manje od godinu dana, do pet godina, do 10 godina i više od 10 godina), te u odnosu na vlastito političko opredjeljenje. Usporedni prikaz objašnjenog varijabiliteta *modela kognitivnog angažmana* u odnosu na različite kriterije dan je u donjem pregledu:

<i>KRITERIJI RAZLIKOVANJA (gruping varijable)</i>	<i>VARIJABILITET MEĐU SKUPINAMA ISPITANIKA (objašnjeno z.v.)</i>
Obrazovanje	1,9 %
Ukupna primanja	4,3 %
Zaposlenje	8,7 %
Urbani kriteriji	1 do 1,8 %
Političko opredjeljenje	3,4 %
Regionalna pripadnost	8,5%

Iz rezultata je vidljivo da je varijabilitet ispitanika koji se pripisuje varijablama kognitivnog angažmana u odnosu na pripadnost regiji veći od ostalih kriterija (u odnosu na regije objašnjeno 8,5% varijance), osim u odnosu na zaposlenje. Zaposlenje se ovdje izdvaja vjerojatno zbog jače povezanosti s obrazovanjem (standardizirani kanonički koeficijent na varijabli obrazovanja iznosi 0,899) u diskriminaciji u odnosu na zaposlenje.

Ti nas rezultati navode na zaključak da je razlikovanje ispitanika u odnosu na varijable koje definiraju kognitivni angažman više uvjetovano življenjem u određenoj sredini nego socio-ekonomskim položajem, duljinom života u gradu, topološkim obilježjima i duljinom boravka na sadašnjoj adresi. To znači da kulturološka obilježja imaju određeno značenje.

b) Model općih poticaja

Za analizu uzimamo varijable koje definiraju model općih poticaja, i to: 1. Zadovoljstvo demokracijom, 2. Zadovoljstvo iz osobnog iskustva (administracija i komunalne službe), 3. Učinkovitost, 4. Poticaji troškova sudjelovanja, 5. Poticaji ishoda, 6. Grupni poticaji, 7. Altruistički poticaji, 8. Ekspresivni poticaji, 9. Društvene norme.

Tablica 6. Svojsvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojsvena vrijednost	Kanonička korelacija	Objašnjeno varijance %	Wilksov lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,062	0,24	5,8	0,92	87,155	27	0,000
2	0,017	0,128	1,6	0,977	24,566	16	0,078

Kako kanonička korelacija iznosi $r = 0,24$, znači da se oko 6% ukupnog varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika iz različitih regija može pripisati skupu ispitivanih varijabli modela općih poticaja. Diskriminacijskom analizom derivirana

je jedna statistički značajna diskriminacijska funkcija na temelju pripadnosti različitim jadranskim regijama (tablica 6). U definiranju kanoničkih faktora, odnosno diskriminacijske funkcije, uzeli smo u obzir one varijable čija su faktorska zasićenja 0,35 i veća. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija prikazani su u tablici 7, a relativan položaj regija na deriviranim diskriminacijskim funkcijama prikazan je u tablici 8.

Vrijednost Wilksov lambda od 0,92 govori nam da se regije mnogo ne razlikuju u odnosu na varijable koje definiraju model općih poticaja. Međutim, budući da je Wilksov lambda statistički značajan za izdvojenu funkciju, model ipak dobro diskriminira između grupa.

Tablica 7. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija

Varijabla	Standardizirani koeficijenti	Koeficijenti strukture
	F 1	F1
1. Zadovoljstvo demokracijom	0,450	0,583
2. Zadovoljstvo iz osobnog iskustva	0,249	0,377
3. Učinkovitost	-0,635	-0,614
4. Poticaji troškova sudjelovanja	-0,193	-0,231
5. Poticaji ishoda	-0,244	-0,203
6. Grupni poticaji	0,270	0,254
7. Altruistički poticaji	-0,030	-0,023
8. Ekspresivni poticaji	0,271	0,308
9. Društvene norme	-0,089	-0,083

Tablica 8. Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji iz tablice 40.

Regije	Centroidi
	F 1
Kvarnersko-istarska (1.)	0,158
Sjeverozapadna dalmatinska (2.)	0,020
Centralnodalmatinska (3.)	-0,336
Jugoistočna dalmatinska (4.)	0,359

Kao što vidimo iz tablice 7, faktorsku strukturu prve diskriminacijske funkcije u najvećoj mjeri definiraju “zadovoljstvo demokracijom” u pozitivnom smjeru (0,584) i “učinkovitost” u negativnom smjeru (-0,614), te slabije “zadovoljstvo iz osobnog iskustva” u pozitivnom smjeru (0,377). Relativan položaj regija na prvoj diskriminacijskoj funkciji prikazan je položajem njihovih centroida (tablica 8). Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji jasno pokazuju da je “zadovoljstvo demokracijom” i “zadovoljstvo iz iskustva” najviše zastupljeno u Jugoistočnoj dalmatinskoj regiji ($C = 0,395$), zatim u Kvarnersko-istarskoj ($C = 0,158$), a najmanje u Centralnodalmatinskoj regiji, u kojoj je najviše zastupljen osjećaj učinkovitosti ($C = -0,336$).

Rezultat kanoničke diskriminacijske analize pokazuje nam da model općih poticaja, odnosno njegove pojedine varijable, bez obzira na mali postotak objašnjene varijance (6%), ipak diskriminira ispitanike jadranskih regija. I ovdje je, kao i kod prethodnog modela, potrebno istaknuti da je nizak postotak objašnjene varijabilnosti razumljiv jer se radi o prostoru istog ili vrlo sličnog kulturno-političkog naslijeđa i društvenog konteksta. Razlici među regijama najviše pridonose varijable kolektivne koristi koje su izražene kroz dvije razine zadovoljstva – zadovoljstvo demokracijom i zadovoljstvo na temelju osobnog iskustva, te osjećaj učinkovitosti, odnosno da se nešto može promijeniti ako se pojedinac angažira. Osjećaj kolektivne koristi više je prisutan u Jugoistočnoj dalmatinskoj i Kvarnersko-istarskoj negoli u ostalim regijama, dok je osjećaj učinkovitosti najviše zastupljen u Centralnodalmatinskoj regiji. Zanimljivo je primijetiti da se selektivni oblici poticaja značajnije ne razlikuju među ispitanicima jadranskih regija. To nam govori da su poticaji za sudjelovanje u politici relativno podjednako distribuirani na razmatranom prostoru.

Diskriminacijskom kanoničkom analizom izvršili smo provjeru varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika koje se mogu pripisati skupu ispitivanih varijabli modela općeg poticaja u odnosu na socio-ekonomske kriterije ispitanika, u odnosu na urbane kriterije i vlastito političko opredjeljenje. Usporedni prikaz objašnjenog varijabiliteta *modela općih poticaja* u odnosu na različite kriterije dan je u pregledu na vrhu sljedeće stranice.

Iz rezultata je vidljivo da je varijabilitet ispitanika koji se pripisuje varijablama modela općih poticaja u odnosu na pripadnost regiji veći od ostalih kriterija (u odnosu na regije objašnjeno 6% varijance), osim u odnosu na obrazovanje gdje je postotak objašnjene varijance ispitanika u odnosu na obrazovanje nešto viši od pripadnosti regiji. I ovdje se, kao i u slučaju modela kognitivnog angažmana, uz iznimku diskriminacije u odnosu na obrazovanje, može zaključiti da je razlikovanje ispitanika u odnosu na varijable koje definiraju model općih poticaja najviše determinirano življenjem u određenoj sredini, više nego socio-ekonomskim položajem, urbanim obilježjima i vlastitim političkim opredjeljenjima.

<i>KRITERIJI RAZLIKOVANJA (gruping varijable)</i>	<i>VARIJABILITET MEĐU SKUPINAMA ISPITANIKA (objašnjeno z.v.)</i>
Obrazovanje	7 %
Ukupna primanja	5,2 %
Zaposlenje	4,27 %
Urbani kriteriji	1,5 do 2,3 %
Političko opredjeljenje	4,8 %
Regionalna pripadnost	6%

c) Model građanskog voluntarizma

Za analizu uzimamo varijable koje definiraju model građanskog voluntarizma, i to:

1. Obrazovanje, 2. Zanimanje, 3. Prihod kućanstva, 4. Vremenski resurs (vrijeme za ostale aktivnosti), 5. Učinkovitost (internalna politička efikasnost), 6. Učinkovitost (važnost stranke), 7. Mobilizacijska uspješnost, 8. Privrženost stranci.

Tablica 9. Svojsvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojsvena vrijednost	Kanonička korelacija	Objašnjeno varijance %	Wilksov lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,092	0,291	9%	0,835	176,236	24	0,000
2	0,066	0,248	6,2%	0,912	90,288	14	0,000
3	0,030	0,170	2,9	0,971	28,417	6	0,000

Koeficijent kanoničke korelacije iznosi $r = 0,3$, što znači da se oko 9% ukupnog varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika različitih regija može pripisati skupu ispitivanih varijabli modela građanskog voluntarizma. Izdvojene su tri statistički značajne diskriminacijske funkcije na temelju pripadnosti različitim jadranskim regijama (tablica 9). S obzirom na to da je na trećoj diskriminacijskoj funkciji objašnjeno svega 2,8% zajedničke varijance, nećemo je uzimati u obzir u razmatranju. U definiranju kanoničkih faktora, odnosno prvih dviju diskriminacijskih funkcija, uzeli smo u obzir varijable čija su faktorska zasićenja 0,30 i veća. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija prikazani su u tablici 10, a relativan položaj regija na deriviranim diskriminacijskim funkcijama prikazan je u tablici 11.

Vrijednost Wilksov lambda od 0,835 i 0,912 govori nam da se regije mnogo ne razlikuju u odnosu na varijable koje definiraju građanski voluntarizam. Međutim,

budući da je Wilksov lambda statistički značajan za oba faktora, model ipak dobro diskriminira između grupa.

Tablica 10. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija

Varijabla	Standardizirani koeficijenti		Koeficijenti strukture	
	F 1	F 2	F 1	F 2
1. Obrazovanje	0,068	-0,443	0,032	0,278
2. Zanimanje	-0,385	0,581	-0,354	0,552
3. Prihod kućanstva	0,078	0,317	0,013	0,423
4. Vremenski resurs (vrijeme za ostale aktivnosti)	0,854	0,070	0,884	0,061
5. Učinkovitost – internalna politička efikasnost	0,060	0,410	0,145	0,377
6. Učinkovitost – važnost stranke	0,027	0,309	-0,089	0,286
7. Mobilizacijska uspješnost	0,219	0,225	0,339	0,214
8. Privrženost stranci	-0,215	-0,392	-0,116	-0,323

Tablica 11. Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji iz tablice 44.

Regije	Centroidi	
	F 1	F 2
Kvarnersko-istarska (1.)	-0,138	0,262
Sjeverozapadna dalmatinska (2.)	0,636	0,006
Centralnodalmatinska (3.)	-0,135	-0,357
Jugoistočna dalmatinska (4.)	-0,178	0,096

Kao što se vidi iz tablice 10, faktorsku strukturu prve diskriminacijske funkcije u najvećoj mjeri definiraju “vremenski resurs” (0,884) i “mobilizacijska uspješnost” (0,339) u pozitivnom smjeru i “zanimanje” u negativnom smjeru (-0,354). Relativan položaj regija na prvoj diskriminacijskoj funkciji prikazan je položajem njihovih centroida (tablica 11). Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji jasno pokazuju da je značenje “vremenskog resursa” i “mobilizacijske uspješnosti” najviše prisutno u Sjevernodalmatinskoj regiji ($C = 0,636$). U ostalim regijama, koje su na ovoj funkciji pozicionirane u negativnom smjeru od središta, Kvarnersko-istarskoj ($C = -0,138$), Centralnodalmatinskoj ($C = -0,135$) i Jugoistočnoj dalmatinskoj ($C = -0,178$), najviše značenja ima “zanimanje ispitanika”.

Rezultati kanoničke diskriminacijske analize govore nam da model građanskog voluntarizma, odnosno njegove pojedine varijable, diskriminira ispitanike jadranskih regija. Varijabilnost među regijama u odnosu na dimenzije ovog modela građanstva iznosi oko 9%. Taj je postotak objašnjene varijabilnosti razumljiv, kao i kod ostalih modela, s obzirom na to da se radi o prostoru istog ili vrlo sličnog kulturno-političkog naslijeđa i društvenog konteksta. Osim toga vidljivo je da postoji razlika među regijama u odnosu na zastupljenost modela građanskog voluntarizma. Za objašnjenje varijacija među regijama najviše značaja imaju slobodno vrijeme za druge aktivnosti, zanimanje, mobilizacijska uspješnost na prvoj diskriminacijskoj funkciji, te ukupna primanja, prihodi kućanstva, internalna politička efikasnost i privrženost stranci na drugoj diskriminacijskoj funkciji. Vidimo da obrazovanje ispitanika i percepcija važnosti stranke nemaju veće značenje u objašnjenju varijabilnosti među ispitanicima regija, što nam govori da se ispitanici po regijama značajnije ne razlikuju po njihovoj percepciji važnosti stranke u vezi s poboljšanjem života u zajednici, vjerojatno po modelu "svi su isti". Veći značaj raspoloživog vremena izvan radnih i drugih obveza koje se može utrošiti za druge aktivnosti i mobilizacijska uspješnost u Sjevernodalmatinskoj regiji, za razliku od ostalih regija, može nam govoriti o socio-ekonomskim prilikama u toj regiji. Isto tako, najveća zastupljenost ukupnih primanja po kućanstvu u Kvarnersko-istarskoj regiji, za razliku od ostalih, također nam može govoriti o socio-ekonomskim prilikama u toj regiji, naravno pozitivnim. U Centralnodalmatinskoj regiji prisutna je izrazita stranačka privrženost stranci u odnosu na ostale regije.

Potom smo izvršili analizu varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika koje se mogu pripisati skupu ispitivanih varijabli modela građanskog voluntarizma u odnosu na socio-ekonomske kriterije ispitanika, u odnosu na duljinu života u gradu, urbana obilježja i duljinu boravka na sadašnjoj adresi. Usporedni prikaz objašnjenog varijabiliteta *modela građanskog voluntarizma* u odnosu na različite kriterije dan je u donjem pregledu:

<i>KRITERIJI RAZLIKOVANJA (gruping varijable)</i>	<i>VARIJABILITET MEĐU SKUPINAMA ISPITANIKA (objašnjeno z.v.)</i>
Obrazovanje	7,4 %
Ukupna primanja	7,5 %
Zaposlenje	8,7 %
Urbani kriteriji	2,1 do 3,3 %
Političko opredjeljenje	5,7 %
Regionalna pripadnost	8,5%

Iz rezultata je vidljivo da je varijabilitet ispitanika koji se pripisuje varijablama modela građanskog voluntarizma u odnosu na pripadnost regiji veći od ostalih kriterija (u odnosu na pripadnost regiji objašnjeno je 8,5% varijance), osim u odnosu na prihode gdje je postotak objašnjene varijance ispitanika u odnosu na obrazovanje nešto viši (oko 10%) od pripadnosti regiji.

I ovdje se, kao i u slučaju modela kognitivnog angažmana i modela općih političaja, uz iznimku diskriminacije u odnosu na ukupne prihode, može izvesti zaključak da je razlikovanje ispitanika u odnosu na varijable koje definiraju model građanskog voluntarizma najviše determinirano življenjem u određenoj sredini naspram socio-ekonomskog položaja, duljine života u gradu, topoloških obilježja, duljine boravka na sadašnjoj adresi i vlastitih političkih opredjeljenja.

d) Model socijalnog kapitala

Za analizu uzimamo varijable koje definiraju model socijalnog kapitala, i to: 1. Interpersonalno povjerenje, 2. Povjerenje u institucije, 3. Članstvo u udrugama, 4. Izloženost televiziji i 5. Vezanost uz zajednicu.

Tablica 12. Svojtvene vrijednosti, koeficijenti kanoničke korelacije i testovi značajnosti kanoničke diskriminacije

Funkcija	Svojtvena vrijednost	Kanonička korelacija	Objašnjeno varijance %	Wilksov lambda	Hi kvadrat	df	p
1	0,095	0,295	8,7	0,894	120,747	15	0,000
2	0,018	0,134	1,8	0,979	22,676	8	0,004

Kako kanonička korelacija iznosi $r = 0,3$, to znači da se oko 9% ukupnog varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika različitih regija može pripisati skupu ispitivanih varijabli modela socijalnog kapitala. Dvije su statistički značajne diskriminacijske funkcije derivirane na temelju pripadnosti različitim jadranskim regijama (tablica 12). U definiranju kanoničkih faktora, odnosno prvih dviju diskriminacijskih funkcija, uzeli smo u obzir varijable čija su faktorska zasićenja 0,30 i veća. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija prikazani su u tablici 13, a relativan položaj regija na deriviranim diskriminacijskim funkcijama prikazan je u tablici 14.

Vrijednost Wilksov lambda od 0,89 i 0,97 govori nam da se regije mnogo ne razlikuju u odnosu na varijable koje definiraju socijalni kapital. Međutim, budući da je Wilksov lambda statistički značajan za oba faktora, model ipak dobro diskriminira između grupa.

Tablica 13. Standardizirani koeficijenti i koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija

Varijabla	Standardizirani koeficijenti		Koeficijenti strukture	
	F 1	F 2	F 1	F 2
Interpersonalno povjerenje	-0,345	0,184	-0,350	0,331
Povjerenje u institucije	-0,502	0,486	-0,414	0,594
Članstvo u udrugama	0,108	-0,360	0,064	-0,330
Izloženost televiziji	0,780	0,176	0,727	0,187
Vežanost uz zajednicu	0,403	0,666	0,242	0,749

Tablica 14. Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji iz tablice 48.

Regije	Centroidi	
	F 1	F 2
Kvarnersko-istarska (1.)	0,267	-0,132
Sjeverozapadna dalmatinska (2.)	-0,393	-0,022
Centralnodalmatinska (3.)	0,127	0,188
Jugoistočna dalmatinska (4.)	-0,527	-0,058

Kao što vidimo iz tablice 13, faktorsku strukturu prve diskriminacijske funkcije u najvećoj mjeri definiraju “izloženost televiziji” u pozitivnom smjeru (0,727) i “povjerenje u institucije” u negativnom smjeru (-0,414), te slabije “interpersonalno povjerenje” (-0,35), također u negativnom smjeru. Relativan položaj regija na prvoj diskriminacijskoj funkciji prikazan je položajem njihovih centroida (tablica 14). Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji jasno pokazuju da je “izloženost televiziji” najviše zastupljena u Kvarnersko-istarskoj regiji ($C = 0,367$), zatim u Centralnodalmatinskoj regiji ($C = 0,127$), dok su “institucionalno povjerenje” i “interpersonalno povjerenje” više zastupljeni u Jugoistočnoj dalmatinskoj ($C = -0,527$) i Sjeverozapadnoj dalmatinskoj regiji ($C = -0,397$).

Rezultati kanoničke diskriminacijske analize govore nam da model socijalnog kapitala, odnosno njegove pojedine varijable, diskriminira ispitanike jadranskih regija. Varijabilnost među regijama u odnosu na dimenzije ovog modela građanstva iznosi oko 9%. Taj je postotak objašnjene varijabilnosti razumljiv jer se radi o prostoru istog ili vrlo sličnog kulturno-političkog naslijeđa i društvenog konteksta. Međutim, ipak se može zaključiti da postoji razlika među regijama u odnosu na za-

stupljenost modela socijalnog kapitala. Razlici među regijama najviše pridonose varijable “izloženost televiziji”, “povjerenje u institucije” i “interpersonalno povjerenje” u prvoj diskriminacijskoj funkciji, te “veza sa zajednicom” u drugoj diskriminacijskoj funkciji. Kod ispitanika iz Kvarnersko-istarske regije najveća je izloženost televiziji, dok je nešto manja kod ispitanika iz Centralnodalmatinske regije. Ovdje moramo istaknuti da gledanje TV-a ne pridonosi jačanju socijalnog kapitala, naprotiv. S druge strane, “povjerenje u institucije” i “interpersonalno povjerenje” više su zastupljeni u Jugoistočnoj dalmatinskoj i Sjeverozapadnoj dalmatinskoj regiji. Varijable koje jačaju socijalni kapital više su zastupljene u Jugoistočnoj dalmatinskoj i Sjeverozapadnoj dalmatinskoj regiji, dok su, s druge strane, varijable koje slabe socijalni kapital, kao “izloženost televiziji”, više zastupljene u Kvarnersko-istarskoj i Centralnodalmatinskoj regiji. Međutim, s obzirom na rezultat druge diskriminacijske funkcije, stanje socijalnog kapitala u Centralnodalmatinskoj regiji se popravlja.

Diskriminacijskom kanoničkom analizom izvršili smo provjeru varijabiliteta razlika među skupinama ispitanika koje se mogu pripisati skupu ispitivanih varijabli modela socijalnog kapitala u odnosu na socio-ekonomske kriterije ispitanika, u odnosu na duljinu života u gradu, urbana obilježja i duljinu boravka na sadašnjoj adresi. Usporedni prikaz objašnjenog varijabiliteta *modela socijalnog kapitala* u odnosu na različite kriterije dan je u donjem pregledu:

<i>KRITERIJI RAZLIKOVANJA (gruping varijable)</i>	<i>VARIJABILITET MEĐU SKUPINAMA ISPITANIKA (objašnjeno z.v.)</i>
Obrazovanje	2,2 %
Ukupna primanja	2,3 %
Zaposlenje	2,4 %
Urbani kriteriji	2,1 do 3,2 %
Političko opredjeljenje	1,1 %
Regionalna pripadnost	9 %

Iz rezultata je vidljivo da je varijabilitet ispitanika koji se pripisuje varijablama modela socijalnog kapitala u odnosu na pripadnost regiji veći od ostalih kriterija (u odnosu na regije objašnjeno 9% varijance), bez iznimaka, za razliku od prethodna tri modela građanstva. Može se bez iznimke zaključiti da je razlikovanje ispitanika u odnosu na varijable koje definiraju model socijalnog kapitala znatno više uvjetovano življenjem u određenoj sredini nego socio-ekonomskim položajem, duljinom života u gradu, topološkim obilježjima, duljinom boravka na sadašnjoj adresi i vlastitim političkim opredjeljenjem.

Ovdje ćemo prikazati analizu zastupljenosti svih modela u cjelini i po regijama. Prediktorsku snagu modela vidimo iz zbirne klasifikacijske tablice¹³ ispitanika po regijama u odnosu na varijable koje definiraju pojedini modeli građanstva. Time stječemo uvid u postotak homogenosti ispitanika u odnosu na varijable modela općih poticaja po pojedinim regijama.

Tablica 15. Zbirna klasifikacijska tablica po modelima i regijama

Predviđanje klasifikacije po grupama (%)				
Regije	Modeli građanstva			
	Model kognitivnog angažmana	Model općih poticaja	Model građanskog voluntarizma	Model socijalnog kapitala
1	33,9	25,4	47,1	38,1
2	36,2	23,7	22,7	23,5
3	44,9	48,3	47,7	31,4
4	57,8	43,3	41,1	44,0
	40,8	34,8	40,0	33,9

Rezultati klasifikacije ispitanika koji nam pokazuju vjerojatnost pravilnog svrstavanja govore nam da je vjerojatnost pravilnog svrstavanja ispitanika prema obilježjima varijabli modela kognitivnog angažmana 40,80%, modela općih poticaja 34,8%, modela građanskog voluntarizma 40% i modela socijalnog kapitala 33,9%. Ako se osvrnemo na vjerojatnost pravilnog svrstavanja po razmatranim regijama pojedinačno, opažamo da građanstvo četvrte i treće regije pokazuje veću homogenost od građanstva prve, a naročito druge regije. Odnosno najveći broj ispitanika četvrte regije odgovara tipu modela kognitivnog angažmana (57,8%) i socijalnog kapitala (44%) koji su formirani u četvrtoj regiji, a tipu modela općih poticaja (48,3%) i građanskog voluntarizma (47,7%) koji su formirani u trećoj regiji.

Na kraju razmatranja o zastupljenosti modela građanstva u regijama i njihovim razlikama potrebno je još analizirati “intenzitet” pojedinih modela. Intenzitet modela izračunali smo tako što smo za svaki model uzeli varijable koje pokazuju statistički značajnu razliku (iz *post-hoc Scheffeova testa*) i rangirali ih po regijama od 1 do 4, i to tako da je rang 1 dodijeljen onoj regiji u kojoj dotična varijabla najviše pridonosi “dobrom građanstvu”.

¹³ U diskriminacijskoj analizi klasifikacijska tablica daje analizu klasifikacije jedinica uzorka po grupama (regijama) prema karakteristikama (obilježjima) za pojedinu grupu. Ona pokazuje koliko je ispitanika te grupe pravilno svrstano u pojedinu grupu, odnosno koliko ispitanici te grupe odgovaraju obilježjima te grupe u ovom slučaju u odnosu na odrednice pojedinog modela građanstva.

Tablica 16. Intenzitet modela građanstva po regijama

	Model kognitivnog angažmana	Model općih poticaja	Model građanskog voluntarizma	Model socijalnog kapitala
intenzitet modela po regijama	I. = 2,25-2	I. = 1,80-1	I. = 1,30-1	I. = 3,50-4
	II. = 2,75-3	II. = 3,40-4	II. = 2,70-3	II. = 2,00-1/2
	III. = 3,25-4	III. = 2,60-3	III. = 3,50-4	III. = 2,50-3
	IV. = 1,75-1	IV. = 2,00-2	IV. = 2,50-2	IV. = 2,00-1/2

Zaključak

Rezultati deskriptivne analize varijabli modela građanstva govore nam o različitoj distribuciji ispitivanih varijabli, što upozorava na kompleksnost mjerenja građanstva. Distribucija rezultata pokazuje više ili manje očekivane frekvencije pojedinih pokazatelja, bez ekstremnih odstupanja. Ispitanici su pokazali relativno visoku razinu znanja što se tiče nacionalnih i lokalnih političkih prilika, za razliku od poznavanja prilika vezanih uz EU. Političke vijesti najviše se prate na televiziji, što potvrđuje snažan utjecaj televizije u pružanju informacija u odnosu na ostale medije. Zanimanje građana za politiku je veće kada je u pitanju lokalna i nacionalna politika u odnosu na politiku Europske Unije. Mjera političkog zadovoljstva nam govori o postojanju relativnog zadovoljstva javnim službama, dok je u slučaju zadovoljstva gospodarstvom stanje puno lošije, što se moglo i očekivati. Percepcija funkcioniranja političkog sustava u cjelini i koristi koje pojedinci od toga mogu imati pokazuje ispodprosječnu razinu zadovoljstva i očekivanja, isto tako i niži osjećaj mogućeg utjecaja na političko odlučivanje. Poticaji za sudjelovanje u odnosu na troškove i koristi, te ishode eventualne uključenosti, pokazuju relativno nisku razinu. Međutim, poticaji motivirani ostvarenjem koristi za skupinu kojoj ispitanici pripadaju i ostvarenjem neke zajedničke koristi iznad su prosjeka. Poticaji motivirani općim dobrom u odnosu na neke zemlje etablirane demokracije niži su kod naših ispitanika, koje motivira korist vlastite grupe. Takav rezultat u pozadini ima promjenu vrijednosnih orijentacija u tranzicijskim procesima. Naši ispitanici pokazuju da imaju jako malo vremena za bavljenje političkim aktivnostima. Niska razina poticaja, odnosno motivacije, te manjak slobodnog vremena rezultirali su i niskim građanskim aktivizmom, odnosno participacijom izvan klasičnog oblika glasovanja, što se u svakom slučaju odražava na utjecaj građana na gradske politike. Što se tiče povjerenja u sugrađane, ono pokazuje srednju razinu, međutim povjerenje u institucije općenito je na niskoj razini, a pogotovo povjerenje u političare. I druga istraživanja u Hrvatskoj pokazala su nisku razinu povjerenja u institucije.

Diskriminacijska analiza pokazala nam je da se od 6% do 9% ukupnog varijabiliteta među skupinama ispitanika različitih regija može pripisati skupovima ispitivanih varijabli različitih modela građanstva. Takav varijabilitet između regija koji se odnosi na modele građanstva, kako smo naglašavali i kod svih modela pojedinačno, očekivan je jer se radi o vrlo sličnom kulturnom naslijeđu sa zajedničkom poviješću i o sličnom političkom i društvenom kontekstu. Modeli građanstva temeljeni na racionalnom izboru diskriminiraju ispitanike regija nešto manje (8,5% i 6%) od modela temeljenih na strukturi (9%), međutim razlike su takve da bi bilo spekulativno ulaziti u traženje osnove takvih "razlika". Utvrđene razlike među regijama u odnosu na varijable modela građanstva, iako nisu velike (6 do 9%), mogu se pripisati nekim specifičnostima razmatranih područja, kao što je, na primjer, dubrovačko područje sa svojim identitetom, Istra sa svojom multikulturalnošću, te šire splitsko i zadarsko-šibensko područje sa svojim zaleđem i migracijama centar-zaleđe. Međutim, to su naše pretpostavke koje je potrebno dalje istraživati u okviru istraživanja političke kulture i građanstva.

Diskriminacijska analiza je potvrdila i dodatno učvrstila rezultate varijance (ANOVA) o značenju regionalne pripadnosti kao faktora, odnosno klasifikacijske varijable, u odnosu na varijabilnost varijabli modela građanstva naspram ostalih faktora: socio-ekonomskih, urbanih i političkog opredjeljenja. Za sva četiri modela građanstva koja ovdje razmatramo iz iznesenih se rezultata može zaključiti da je razlikovanje ispitanika u odnosu na varijable koje definiraju modele građanstva **više** uvjetovano življenjem u određenoj sredini, odnosno regiji ili gradu, **ne-go** socio-ekonomskim položajem (obrazovanjem, zanimanjem, materijalnim statusom), urbanim obilježjima (duljinom života u gradu, mjestom stanovanja u gradu i duljinom boravka na sadašnjoj adresi) i vlastitim političkim opredjeljenjem. To jasno potvrđuje prijašnji zaključak iz analize varijance o važnosti društvenog i prostornog konteksta, te kulturološke uvjetovanosti u razvoju građanstva.

Od 28 varijabli modela građanstva čiji je diskriminacijski učinak analiziran u diskriminacijskoj analizi sedam do osam varijabli značajnije pridonosi razlikovanju među regijama,¹⁴ koje možemo nazvati diskriminacijskim varijablama. Radi se o varijablama koje se odnose na političko znanje, političko (ne)zadovoljstvo (javnim službama, demokracijom i upravom), vremenske resurse (raspoloživo vrijeme za neke druge aktivnosti), mobilizacijsku uspješnost, povjerenje (interpersonalno povjerenje i povjerenje u institucije), te na izloženost televiziji. Ovdje je potrebno istaknuti da varijable koje govore o političkom (ne)zadovoljstvu i povjerenju najviše pridonose razlikovanju, odnosno diskriminaciji, među regijama. Vidimo da

¹⁴ Vidi u tablicama 4, 7, 10 i 13, u kojima su koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija veći od 0,35 (**boldani**).

se radi o varijablama koje se referiraju na objekte politike, na demokraciju kao ideal i oblik vladavine, na institucije vlasti, te na javne službe, što nam može govoriti o različitim performansama političkih sustava. To možemo potkrijepiti Vujčićevom tvrdnjom: “Logično bi bilo za očekivati da će slaba performansa sustava izazvati nezadovoljstvo kod građana prema institucijama i političarima, a možda i prema demokraciji, prema poretku” (Vujčić, 2008: 225). Također, možemo navesti i pretpostavku istog autora da će gledanje televizije (koja je u našem slučaju također diskriminacijska varijabla) povećati informiranost građana o političkom životu društva i tako utjecati na odnos prema sustavu i na povjerenje u njegove sastavnice. Što se tiče političkog znanja, koje je također diskriminacijska varijabla, pretpostavljamo da političko znanje također utječe na razumijevanje političkog sustava, a time i na očekivanja i ocjenu performansi sustava. Dakle, vidljivo je da su diskriminirajuće varijable povezane s različitom percepcijom političkog sustava od strane građana, bilo da su tome uzroci različiti *policy* uspjesi lokalnih političkih sustava u razmatranim regijama ili dublja vjerovanja o političkom sustavu općenito, odnosno značenja što ga imaju za građane, a koja nisu u neposrednoj vezi s lokalnim *outputima* nego svoje uporište imaju u političkoj kulturi sredine. Pritom je još važno naglasiti da su ključne diskriminacijske varijable (političko ne/zadovoljstvo i povjerenje) najviše zastupljene u četvrtoj, Južnodalmatinskoj regiji, osim varijabli građanskog voluntarizma (vremenski resursi i mobilizacijska uspješnost). S druge strane, izloženost televiziji, koja ruši socijalni kapital upravo je u četvrtoj regiji najmanje zastupljena.

Klasifikacija ispitanika po regijama pokazuju nam da se ne može govoriti o jednom prevladavajućem tipu građanstva, jer ni jedan model ne pokazuje postotak pravilne klasifikacije koji bi odskakao. Možemo slobodno pretpostaviti da se radi o mješavini modela građanstva na razini jadranskih regija, odnosno u šest razmatranih gradova.

Intenzitet modela građanstva po regijama pokazuju da modeli građanstva temeljeni na izboru (model kognitivnog angažmana i model općih poticaja) imaju veći intenzitet, odnosno “snagu” u prvoj i četvrtoj regiji, a modeli temeljeni na strukturi (model građanskog voluntarizma i model socijalnog kapitala) također u prvoj i četvrtoj regiji, odnosno drugoj s kojom dijeli prvo i drugo mjesto. U svim modelima treća je regija na zadnjem ili predzadnjem mjestu, što znači da u toj regiji građanstvo pokazuje najmanji intenzitet, odnosno najmanje je razvijeno. Gledajući građanstvo u cjelini kroz sve modele, može se zaključiti da je ono razvijenije u prvoj i četvrtoj regiji, dok je u drugoj i trećoj građanstvo manje razvijeno. Moglo bi se samo naznačiti da bi jedan od uzroka slabijega građanstva na području Sjeverozapadne dalmatinske i Centralnodalmatinske regije, odnosno gradova Splita, Šibenika i Zadra mogao biti u migracijskim kretanjima iz njihova širega gravitacijskog

područja, koja u grad unose drukčiju kulturu. Ovdje ćemo samo provocirati raspravu o procesima koji su dijelom zaslužni za “oslabljeno građanstvo”. Šibeniku i Zadru gravitira benkovačko-bukovačko područje, Šibeniku drniško-kninsko, a Splitu veliko područje Dalmatinske zagore s Hercegovinom. Urbanocentrična strategija razvoja gradova (Rogić, 1990: 10) posljednjih desetljeća, prema kojoj se u gradovima koncentrirala najveći dio ekonomske i političke moći čineći gravitacijski prostor ovisan o gradu, za posljedicu je imala privlačenje suburbanog stanovništva u grad. Taj proces kružne, kumulativne kauzalnosti s efektom “ispiranja”¹⁵ uzrokuje iseljavanje slabo razvijenog suburbanog i ruralnog prostora i nastanjivanje gradova, što je još više pojačano ratnim migracijama. Gradovi, odnosno njihove vladajuće elite, nepripremljeni za takav stihijski priljev, nisu mogli odgovoriti adekvatnim uređenim gradskim prostorima, stambenim, pratećim i javnim, nego se na prostoru grada odvija poluurbani način života. Ta redukcija urbaniteta omogućila je da se priučnost za rad izjednači s građanskom transformacijom života, a ruralne tradicije i kriteriji upotrebe grada postaju legitimni. Te procese Rogić objašnjava “kontinentalizacijom” grada koja se ogleda u dominaciji životnih stilova koji se oblikuju izvan naslijeđene kulturne matrice obalnih gradova. Oni su u pravilu paraurbani jer ih oblikuje stanovništvo koje nema urbanu kompetenciju, nego se spram grada odnosi koristeći periferijske aspiracije i prakse (*ibid.*: 18). Navedene razloge različite razvijenosti građanstva među regijama u odabranim gradovima držimo uvjerljivima, ali bi u svakom slučaju trebalo nastaviti s dubljim istraživanjem u tom pravcu.

¹⁵ Principom kružne, kumulativne kauzalnosti G. Myrdal pokušao je objasniti kako kapitalistički način privrede ne smanjuje regionalne razlike u razvoju, nego ih, naprotiv, povećava. Ako se, na primjer, u jednoj regiji podiže jedna industrija, to će potaknuti priljev radne snage i kapitala, ubrzati razvoj ostalih djelatnosti, što će opet utjecati na proširivanje industrije, a s druge strane dolaziti će do depopulacije u drugim regijama. Tu djeluje efekt “ispiranja” stanovništva iz okolnih područja (Vresk, 1990: 20-22).

LITERATURA

- Almond, G. i Verba, S., 1963: *The Civic Culture*; prevedeno izdanje: Almond, G. i Verba, S., 2000: *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb.
- Braud, P., 2004: *Vrt demokratskih delicija*, Disput, Zagreb.
- Faulks, K., 2003: *Citizenship*, Routledge, London – New York.
- Halami, A., 2003: *Multivarijantna analiza u društvenim znanostima*, Alinea, Zagreb.
- Held, D., 1997: *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd.
- Heywood, A., 1999: *Political Theory: An Introduction*. 2. izd., Palgrave Macmillan.
- Ingelhart, R. i Welzel, C., 2005: *Modernization, Cultural Change and Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kymlicka, W. i Norman, W. (ur.), 2000: *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford University Press, Oxford – New York.
- Matić, D., 2000: *Demokracija, povjerenje i socijalna pravda*, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Pattie, C., Seyd, P. i Whiteley, P., 2004: *Citizenship in Britain*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Putnam, D. R., 2003: *Kako demokraciju učiniti djelotvornom*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Raulet, G., 2004: *Apologija građanskog*, Čigoja štampa, Beograd.
- Rogić, I., 1990: *Stanovati ili biti*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Rozga, A., 2008: *Multivarijantna statistička analiza (autorizirana predavanja)*, Ekonomski fakultet, Split.
- Šram, Z., 2001: Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideološke matrice, *Politička misao*, (38) 2: 91-110.
- Turner, B. S., 2001: The erosion of citizenship, *British Journal of Sociology*, (52) 2: 189-209.
- Vresk, M., 1990: *Grad u regionalnom i urbanom planiranju*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vujčić, V., 2001: *Politička kultura demokracije*, Panliber, Osijek – Zagreb – Split.
- Vujčić, V., 2003: Konceptija i praksa građanstva kod hrvatskih srednjoškolaca, *Politička misao*, (40) 3: 3-36.
- Vujčić, V., 2006: Razumijevanje demokracije kod mladih u Hrvatskoj, *Anali Hrvatskog politološkog društva 2005* (godište II): 57-80.
- Vujčić, V., 2008: *Kultura i politika*, Politička kultura, Zagreb.
- Vujević, M., 2002: *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Školska knjiga, Zagreb.

Zoran Radman

LEVEL OF DEVELOPMENT OF CITIZENSHIP
IN THE ADRIATIC REGIONS

Summary

The article analyzes the level of development of citizenship in the Adriatic regions, i.e. in a selection of cities. For the purpose of analysis of citizenship, from the liberal and communitarian conceptions, as well as the theories of rational choice and structural theories, which are based upon them, various models of citizenship have been derived: the model of cognitive engagement, the model of general stimuli, the model of civil voluntarism, and the model of social capital. From said models variables are operationalized, which are measured according to a sample survey based on a random stratified sample of 1127 examinees. The results obtained by descriptive analysis of the models of citizenship testify to a varied distribution of examined variables, which points to the complexity of citizenship measurement. The distribution of results shows more or less expected frequencies of particular indicators, with no extreme deviations. The discriminative analysis has demonstrated that up to 9 percent of total variability between groups of examinees in different regions may be ascribed to sets of examined variables of different citizenship models. Such variability between regions is expected, for they have a highly similar cultural heritage with common history and a similar political and social context. Still, the ascertained interregional differences with regard to the variables of citizenship models, although they are not momentous, can be ascribed to some specific traits of areas under consideration. The results show that differences between examinees are caused by residence in a particular city rather than by social-economical and urban characteristics, which clearly confirms the importance of the social and spatial context, and of culturological conditioning in the development of citizenship.

Keywords: citizenship, models of citizenship, discriminative analysis, liberalism, communitarianism, cognitive engagement, social capital, stimuli, civil voluntarism

Kontakt: **Zoran Radman**, URBOS d.o.o., Split, Karamanova 11, 21000 Split. E-mail: zoran.radman@urbos.hr